

ARAP DİL ALİMİ EL-ASMA'İNİN KONULU SÖZLÜKLERİNDE RENKLER

Zehra BİŞKİN¹

Öz

Renkler sadece estetik olarak değil, sembolik ve kültürel anlamlar da taşımaktadır. İnsanın doğayla ve çevreyle kurduğu renk teması, renklerle toplumsal kültür arasındaki bağın varlığına işaret etmektedir. Renkler, belirli duyguları ve düşünceleri ifade etmede önemli bir rol oynamaktadır. Arap sözlük çalışmalarında kendine yer bulan renkler bu çalışmanın odak noktasıdır. Arapça metinlerde renklerle ilgili terimlerin anlamlarının analizi önem arz etmektedir. el-Asma'î, sözlük çalışmalarında renk isimlerine sıkça yer vermiştir. Ayrıca, yalnızca renklerin anlamlarını incelemekle kalmamış, aynı zamanda dilbilimsel açıdan kapsamlı analizler de gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın amacı, hicrî 2. yüzyılın önemli dil alimlerinden biri olan el-Asma'î'nin monografik sözlüklerinde yer alan renk kavramlarını ele almak, bu kavramların dilbilgisel ve anlam bilimsel karşılıklarını ortaya koymaktır. Ayrıca bu çalışma renklerin farklı toplumlarda karşılığına, sosyal ve psikolojik tesirine de dikkat çekmektedir. Araştırmada eserler doküman analizi yöntemiyle taranmıştır. Tespit edilen renk isimleri anlamsal çözümleme, dilbilimsel çözümleme ve içerik analizi yöntemleriyle ele alınıp incelenmiştir. el-Asma'î'nin sözlük çalışmalarında renkler, Arap dilindeki kavramsal zenginliği göstermektedir. Araştırmanın özgün yönü, literatürde renk kavramına odaklanan Arapça sözlük çalışmalarının sınırlı olmasıdır ve el-Asma'î'nin konulu sözlüklerindeki renk tasnifi Arap dil biliminde özgün bir yere sahiptir. Bu çalışma kapsamında renklerin leksikolojik olarak incelenmesi ile Arap dili araştırmalarına katkı sunulması umulmaktadır. Ayrıca bu makale ile klasik dönem Arap sözlüklerindeki zengin renk kavramlarına dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Konulu Sözlükler, Renkler, Siyah, Beyaz

Colours in Arabic Language Scholar al-Asma'î's Dictionaries

Abstract

Colors carry not only aesthetic but also symbolic and cultural meanings. The theme of color established by humans with nature and the environment indicates the existence of a connection between colors and social culture. Colors found in Arabic lexical studies are the focus of this work. The analysis of the meanings of terms related to colors in Arabic texts is important. Al-Asma'î frequently included color names in his lexical studies. The aim of this study is to examine the color concepts found in the monographic dictionaries of al-Asma'î, one of the important linguists of the 2nd century AH, and to reveal their grammatical and semantic equivalents. Furthermore, this study draws attention to the social and psychological effects of colors and their equivalents in different societies. The works were scanned using the document analysis method. The identified color names were examined and analyzed using

¹ Dr., DİB Kırıkkale İl Müftülüğü, zehra71biskin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3401-0429

semantic analysis, linguistic analysis, and content analysis methods. In al-Asma'i's lexical works, colors demonstrate the conceptual richness of the Arabic language. The original aspect of the research is that Arabic dictionary studies focusing on the concept of color are limited in the literature, and the classification of colors in al-Asma'i's thematic dictionaries occupies a unique place in Arabic linguistics. It is hoped that this study will contribute to Arabic language research through the lexicological examination of colors. Furthermore, this article aims to draw attention to the rich color concepts found in classical Arabic dictionaries.

Keywords: Arabic Language, Thematic Dictionaries, Colours, Black, White

Extended Abstract

Colors can be considered communication tools that express people's emotions and thoughts. For example, certain colors can sometimes be perceived as symbols of a feeling or meaning. At the same time, the meanings and symbolism of colors may differ in Arab culture and other societies. The fact that a color evokes a positive feeling in one person or is considered important may be perceived in completely different ways in another culture. For this reason, various studies and research have been conducted on the effects and meanings of colors on people and cultures. In Arabic, colors are used not only as visual references but also as symbols carrying various meanings. These colors play a central role in expressing certain emotions, thoughts, or situations in that culture. Furthermore, the vocabulary related to colors in Arabic is quite rich, demonstrating how developed and detailed the language is. The researcher al-Asma'i not only examined the meanings of colors, but also conducted comprehensive analyses from a linguistic perspective. These studies reveal his important contributions to the preservation and correct usage of Arabic words and language structure. Colors occupy an important place in many living and non-living entities such as horses, camels, people, and plants. In this context, colors are not limited to providing an aesthetic appearance to our eyes; they also play a role as defining elements of the identity and characteristics of these entities. For example, we refer to the use of color when describing the color of a horse or the hue of a plant, and this reflects the way we communicate with our natural environment. Furthermore, the meaning and importance of colors may vary across different cultures. Consequently, while colors hold an important place in our lives, they continue to exist intertwined with nature and culture. The statistical representation of color elements in the monographic works of el-Asma'i, one of the leading scholars of the Arabic language, is as follows: In *Kitab al-Hayl*: 1 green, 1 yellow, 1 red, 5 black, 3 white, 1 crimson; In *Kitab al-Ishtaq*: 2 blue, 1 green, 1 black, 1 white; *Kitab al-Silah* contains 2 blue, 1 red, 1 black, 1 white, and 1 ash-colored; *Kitab al-Nahl* contains 1 blue, 1 green, 1 yellow, 4 red, 7 black, and 6 white; *Kitab Halku'l-Insan*: 1 blue, 1 green, 2 yellow, 9 red, 13 black, 8 white; *Kitab'l-Ibil*: 1 green, 2 yellow, 2 red, 3 black, 3 white, 1 blue, 1 gray; *Kitab'n-Nebat* 9 green, 1 yellow, 1 red, 2 black, 6 white; *Kitab al-Vuhush* 3 red, 4 black, 5 white, 1 gray; *Kitab al-Ezdat* 3 black; *Kitab al-Fark* 2 black colors are mentioned. El-Asma'i used various terms in his descriptions of the colors of large animals such as horses and camels. This reveals that Arabic culture has a rich and detailed vocabulary for colors. Furthermore, there is mutual use and interaction of words between different languages. For example, the word "zerd" means yellow in Persian, and its Arabic equivalent is a clear indication of communication and cultural interaction between languages and cultures. Colors carry a deep meaning in people's cultural structure, beyond being merely visual elements. Different colors are not only an

aesthetic feature; they are also related to individuals' lifestyles, belief systems, and positions within society. Therefore, colors have strong connections with people's emotional experiences and cultural habits. Colors have the power to express not only visual appeal but also feelings and thoughts. For example, red is often associated with passion or danger, while blue evokes calmness and tranquility. In expressions reflected in our language, colors add meaning to our communication and narratives, and the meanings of these colors may vary across different cultures. In this context, Asma İ's definitions have been evaluated within the scope of this study not only from a linguistic perspective but also in light of broader perspectives that consider individuals' mental states and cultural structures. This article presents basic information and findings about dictionary studies conducted specifically for the Arabic language. The studies comprehensively address the processes of interpreting the meanings of words used in Arabic texts and how these meanings are shaped.

Several suggestions are offered for future research; for example, a detailed analysis of the meanings of words related to color concepts in Arabic texts is of great importance. Furthermore, it would be useful to compare the semantic uses of colors in contemporary Arab society with changes throughout history. This would enable a better understanding of phenomena such as the narrowing, broadening, or transformation of meanings.

Giriş

Canlıların yüzünde, gökkuşağında, ağaçta nebatta baktığımız her yerde gözümüze ve duygularımıza hitap eden renkler, sadece görsel değil, aynı zamanda sembolik, psikolojik ve kültürel anlamlar bakımından da eskiden beri insan zihninde önemli bir yere sahiptir. Hicrî 2. yüzyılda yazılı ve şifahî kültüre dayanarak Arap çöllerini dolaşıp dil malzemesi toplayan el-Asma'î, Arapçada kelimelerin manalarını derinlemesine işlemiştir. Bu çalışmada, el-Asma'î'nin sözlük çalışmalarında bulunan renk ifadeleri belirlenmiş ve bunların Arap kültüründeki kullanım alanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, renklerin diğer kültürlerdeki karşılıkları ve psikolojik etkileri de ele alınmıştır. Bu araştırmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Çünkü araştırma, anlamsal ve bağlamsal çözümleme gerektirmektedir. Veriler Asma'î'nin on adet sözlük çalışması üzerinde doküman analizi yöntemi ile toplanmış ve içerik analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. Söylem analizi ile renk isimlerinin kültürel yönleri ortaya çıkarılmıştır. Böylece kelimeler sadece anlamsal düzeyde incelenmemiş, aynı zamanda kelimelerin Arap kültüründeki yerine de temas edilmiştir.

Literatür İncelemesi

Klasik eserlerde renklerin konu olarak ele alındığı bölümlere yer verildiği görülmektedir. Hicrî 4. yüzyıldan itibaren ise, yalnızca renkleri inceleyen eserlerin kaleme alındığı tarihî süreç gözlemlenmiştir. Arap dilinde renkleri ele alan çalışmalardan kısaca bahsetmek gerekirse; Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî (ö. 209/824?) Kitâbu'l-hayl adlı eserinde atların renklerini anlatmıştır. Yine el-'Aşma'î de (ö. 216/831) incelediğimiz eserlerinde renkleri değerlendirmiştir. Ebû Muhammed Sâbit b. Ebî Sâbit ise (ö. 3 ya da 4. yüzyılın sonları) Kitâbu halki'l-insân adlı eserinde şiirde renk konusunu da ele almaktadır. Daha sonraki dönemlerde de İbn Ebî Zeyd'in (ö. 386/996) Risâletü İbn Ebî Zeyd el-Kayzevânî'si de aynı şekilde renklerin bir bölüm halinde yer aldığı eserlerden bir diğeridir. Şa'âlibî'nin ö. 427/1035) *Fıkhû'l-luğa ve esrârû'l-'Arabiyye* isimli eseri, renklere dair ayrıntılı bir inceleme sunmaktadır. Ebû 'Abdullah el-Hüseyn b. Ali en-Nemerî'nin (ö. 385/998) *Kitâbu'l-mulemma* adlı eserinde müellif, Câhiliye dönemi şiirleri, ayet ve hadislerden şahitler getirerek çok sayıda renk kullanımına yer vermiştir.

Ahmed Muhtar Ömer'e ait (ö. 2003) *Elfâzu'l-elvân fi'l-luğati'l-'Arabiyye* adlı eseri bulunmaktadır. Ahmed 'Atıyye es-Şu'ûdî'nin *Delâlatu'l-elvân fi 'âyâti'l-Kur'ân* ve Suleyman b. Ali b. 'Âmir eş-Şe'îlî'nin *el-Elvân ve delâlatuhâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* adlı makaleleri, Kur'ân-ı Kerîm'de renkleri detaylı şekilde ele alan önemli çalışmalar arasındadır. Bunun yanı sıra, eş-Şeyhâvî el-Yâkût'un hazırlamış olduğu *Me'âni'l-elvân fi'l-luğa ve's-sekâfe ve'l-fenn* ve Necâh Abdurrahmân el-Murâzeke'nın "el-Levn ve delâlatuhû fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm" başlıklı yüksek lisans tezleri de, Arap dilinde renkler konusunu inceleyen akademik çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmalar renklerin anlamlarına odaklanan Kur'ân merkezli çalışmalardır.

Ülkemizde Arap dilinde renklerle ilgili çalışmalar incelendiğinde, bu konunun genellikle dar bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. Daha kapsamlı araştırmalar olan kitap ve yüksek lisans/ doktora tezi gibi çalışmalar henüz yeterince yapılmamıştır. Bu alandaki

önemli çalışmalar şunlardır: Abdurrahman Halîfe'nin, *"el-Elvân fî mu'cemi'l-'Arabiyye"* isimli çalışması Arapçada renk isimlerinin kullanımlarını ve anlamlarını inceleyen bir makaledir. Doğan Cüceloğlu, *"İnsan ve davranışı"* adlı eserinde renklerin psikolojik etkileri hakkında bilgiler verir. Selahattin Sezer, *"Renklerin ve simgelerin gücü"* adlı çalışmasında renklerin kültürlerarası anlamları ve psikolojik etkileri inceler. Soner Gündüzöz'ün, *"Kur'an'da renklerin büyüğü gücü -Semiotik bir inceleme-* isimli çalışması *"Kur'an'daki renkleri semiyotik yöntemiyle inceleyen bir makaledir. Cavit Sunar, "Tasavvuf felsefesi veya gerçek felsefe"* adlı eserinde tasavvuf felsefesinin yanı sıra renklerin manevi anlamlarını açıklar. Ali Akar, *"Renge bağlı yer adlandırmalarında Muğla örneği"* adlı çalışması Muğla yöresindeki renklerin kullanımını inceleyen bir çalışmadır. Abdurrahman Okcu'nun, *"Kur'an'da renkleri"* isimli makalesi Kur'an'daki renk ifadelerini inceler. Ritu Sharma'nın, *"Renklerle terapi"* isimli kitabı renklerin insan üzerindeki etkilerini inceleyerek şifa yöntemlerini anlatır. Bünyamin Çelik'in, *"Kur'ân-ı Kerim'deki renk ve renk ifade eden kelimelerin tahlili"* isimli yüksek lisans tezi Kur'an'daki renk ifadelerini tahlil eder. Derya Adalar Subaşı'nın *"Renkler Ulanı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler"* başlıklı araştırması karşılaştırmalı bir yöntemle konuyu ele alırken, Hüseyin Mestan'ın makalesi olan *"Müzik ve renk ilişkisi"*, müzik ve renk arasındaki bağı felsefi olarak inceler.

Nevin Akçakaya'nın, *"Renklerin sosyolojisi: Renklerin toplumsal mahiyeti üzerine bir inceleme"* adlı çalışması renklerin toplumsal hayattaki anlamını sosyolojik olarak inceleyen bir yüksek lisans tezidir. Z. S. Akdoğan Anou'nun, *"Arap dili'nde renkleri: Dilbilimsel bir inceleme"* isimli yüksek lisans tezi Arapçadaki renk terimlerini dilbilimsel açıdan inceler. Kenan Arslan'ın, *"Arap edebiyatı harikaları mu'allakalarda renk lafızları ve anlam alanları"* isimli makalesi *Mu'allakalarda renk ifadelerinin kullanımını inceler. İhsan Toker'in "Renk Simgecilği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine"* adlı çalışması renk kavramının tezahürlerini Türk-İslam dünyası üzerinden açıklar.

Mevcut literatürde Kur'ân merkezli analizler ya da genel sözlükler üzerinden semantik taramalar yapılmıştır. Buna karşılık, Asma İ'nin sözlükleri gibi klasik dönem konulu sözlük çalışmalarındaki renk adlarının sistematik olarak değerlendirildiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Böylece Arap sözlükçülüğünün kavramsal zenginliğine dikkat çekilerek kültürel ve leksikolojik alanlara katkı sunmak amaçlanmıştır.

"Renk" kelimesi Arapça'da, "bir şeyi diğerlerinden ayıran özellik" manasına gelmektedir (İbn Manzûr, H. 1400, s. 13/393). Terim olarak tanımı ise "cisimlerin yaydığı veya yansıttığı ışığın gözle algılanması ya da ışığın yayılma ve kırılma çeşitliliğinden oluşan görsel duyumdur (Topaloğlu, 2007; Üstün, 2022).

Bu terimsel tanımın fiziksel ve ontolojik kökenine bakıldığında renklerin aslı güneştir. Güneşin yani nurun aslî renkleri kırmızı, sarı, mavidir. Mor, lacivert, mavi, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızıdan oluşan yedi renkten bahsedilse de bu yedi renk asli olmayıp çeşitli cinslerin bir karışımı ile meydana gelmektedir. Beyaz bu yedi rengin bir karışımı, siyah da hiçbir rengin olmayışı olduğu için siyah ve beyaz renkten sayılmamaktadır (Sunar, 2003; Yıldırım, 2006; Okcu, 2007). Rengin kaynağı bir elektromanyetik enerji dalgası olan ışıktır (Okcu, 2007, s. 128).

Örneğin kırmızı renk, elektromanyetik aralık içerisinde dalga boyu 0,0007 milimetre olan kısımdan oluşur, yani diğer dalga boylarının olmadığı bir durum vardır ve bu şekilde oluşan renge kırmızı adı verilir. Bunun aşk rengi yahut dur manasındaki trafik işareti olduğunu söyleyen de kültürel adlandırmalardır (Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1993; Okcu, 2007)

Renklerin oluşabilmesi için güneşin varlığı ve ışığı işlemeye uygun hale getiren bir atmosferin varlığı gerekir ki özel katmanları sayesinde zararlı ultraviyole ışınları süzülür ve gözümüz için uygun hale gelir. Ayrıca bu ışınların gözün retina bölgesinde bir elektrik sinyaline dönüştürülerek beyin tarafından algılanması ve burada bulunan sinir hücreleri tarafından “renk” olarak algılanabilmesi gerekmektedir (Çelik, 2010). Renklerden turuncu, sarı ve kırmızı sıcak renkler olarak; yeşil, mavi ve mor da soğuk renkler olarak sınıflandırılmıştır (Yahya, 1999, s. 16-17). Kur’ân’daki renklere bakıldığında, türevleri ile birlikte beyaz rengin on iki ayette tekrar edildiği görülür (Kur'an, Bakara 2:187; Âl-i İmrân 3:106-107; A'râf 7:108; Yûsuf 12:84; Tâhâ 20:22; Şu'arâ 26:33; Neml 27:12; Kasas 28:32; Fâtır 35:27; Saffât 37:46, 49). Mavi renk gibi kırmızı da sadece bir ayette geçmektedir. Bu ayetler şu şekildedir: “Görmedin mi Allah gökten su indirdi. Onunla renkleri çeşit çeşit meyveler çıkardık. Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık)” (Kur'an, Fâtır 35:27-28). Başka bir ayette mavi renk geçmektedir: “O günde Sur’a üflenir ve biz o zaman günahkârları, gözleri (korkudan) gömgök bir halde mahşerde toplarız” (Kur'an, Tâhâ, 20:102). Ayetlerde yeşil renk ile, tabiatın canlılığı, süsü, ahengi ve güzelliği vurgulanmaktadır (Okcu, 2007, s. 153). Siyah, Kur’ân’da altı ayette yedi kere zikredilmiştir (Kur'an, Bakara 2:187; Âl-i İmrân 3:106; Nahl 16:58; Fâtır 35:28; Zümer 39:60; Zuhuruf 43:17; Okcu, 2007, s. 136). Sarı, Kur’ân’da beş ayette geçmektedir. Sarı renk ile dünya hayatının aldatıcılığından, bahsedilerek nihayet yeşeren otlar gibi kuruyacağına vurgu yapılmaktadır (Okcu, 2007, s. 148).

Eğitimde dikkat çekmesi ve algıda seçiciliğinin oluşması açısından da renkler önemlidir (Yıldız, 2022, s. 102). Algıda seçicilik, İnsanın öğrenme sürecinde etkili olduğu bilinen psikolojik bir kavramdır (Cüceloğlu, 1992; Yıldız, 2022). Müzikte renklerle nota öğretim metotları vardır ve bu müziği algılamada en iyi metotlardan biri kabul edilmektedir (Mestan, 2013, s. 303).

Renklerin Doğa ve Kültürle Etkileşimi

Arap dilinde renkler birçok alanda kullanılmıştır. Toplumsal ve kültürel sembollerle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Asma’î’nin sözlükçülüğünde renk tasvirlerinin yanı sıra daha iyi anlayabilmek için renklerin farklı kültürlerdeki karşılıklarını incelemek gerekir. Arap dilinde renklerin çağrışımlarının derin köklere sahip olduğu görülmektedir. Hatta klasik Arap şiirinin renk ifadeleri ile dolu olduğu söylenebilir. Bu durum belki de çöl hayatındaki eksikliğin şiirde telafi edilmesi olarak değerlendirilebilir. Araplar, renklere büyük önem vermişlerdir. Edipler, şairler ve dilciler eserlerinde bazen renkleri bazen de bu renklere dalalet eden gece, gündüz, güneş gibi çeşitli zamanları ve nesneleri çokça kullanmışlardır (Halîfe, 1987; Üstün, 2022).

Renklerin farklı kültürlerdeki karşılıkları da dikkat çekicidir. Eski Mısırlılar renklerle yapılan şifaya önem vermişlerdir. Karnak ve Teb gibi tapınaklarda renk şifacılığı için, renk salonları inşa etmişlerdir. Bunu kadim Hind ve Çin uygarlıklarında da uygulamıştır ve bir renk bilim sistemi kurmuşlardır (Sharma, 2007; Okcu, 2007).

Bizim tarihimizde ise özellikle sarı, kırmızı, yeşil üçlüsü, Göktürklerden itibaren idareci zümreye mahsus, devleti, askeri kuvvetleri temsil eden renkler olarak çok yaygın biçimde kullanılmıştır (Tural & Kılıç, 1996, s. 48). Eski Türklerde kara, ak, yeşil, kırmızı ve sarının yaygın olarak kullanıldığı, ikinci sırada yer alan ala, kök, kır ve boz renklerinin ise belli nesneleri adlandırmakta kullanıldığı bilinmektedir (Akar, 2006, s. 52).

Renkleri şairler hayal dünyalarına veya tecrübelerine göre şiirlerinde kullanmıştır. Siyah ve beyaz ise renkler içerisinde ön planda olmuştur. Nazmedilen şiirlerde renklerin genel olarak Câhiliye'den Modern döneme kadar ilk anlamlarını koruduğu söylenebilir (Üstün, 2022, s. 206).

Bununla beraber farklı toplumlarda renklere farklı anlamların da yüklendiği görülmektedir. Meselâ, batı dünyasında, beyaz masumiyet, siyah ise yas rengi iken Afrika'daki zenciler için beyaz kötülük, siyah iyilik manasını taşımaktadır (Sezer, 1999, s. 30). Klasik Arapçada beyaz renk hayatı simgelemektedir. Ekmek ve suya "iki beyaz (ebyazeyn)" denilmiştir (Gündüzöz, 2007; Çelik, 2022). Mavi ise çok yoğun kullanılırsa hüznü çağırıştırır. İngilizce'de "I am Blue" diye bir tabir vardır. Anlamı "dokunma, hüznümlüyüm" demektir (Okcu, 2007, s. 143).

Çinliler, eski Mısırlılar, Şamanlar, Kızılderililer ve Yunanlıların renklerin mahiyetini bilme çabasında oldukları bilinmektedir. Eski Mısır'da rengin tedavi amaçlı kullanıldığını gösteren Milattan önce 1550 tarihli papirüsler bulunmaktadır (Topaloğlu, 2007, s. 572).

Osmanlı minyatür sanatında renkler ustalıkla kullanılmış ve renk uyumuna dikkat edilmiştir. Edirne Selimiye Şifahanesi'nde hastalar renkli odalarda tedavi edilmiştir. Endülüs'te İslam mimarisinde renk sanatı bütün inceliğiyle uygulanmıştır (Topaloğlu, 2007, s. 574).

Kur'an'da ise renkler gelişigüzel kullanılmamıştır. Renklerin orada adeta konuşmakta, güümekte, ağlamakta, feryat edip, korktuğu ifade edilir (Gündüzöz, 2003, s. 84). Rengin her insandaki etkisi din, geçmiş deneyimler, kültür ve cinsiyet gibi çeşitli faktörlerden etkilenir (Tavaragi & Chauhan, 2016; Üstün, 2022). Aşağıdaki tablo renklerin farklı kültürlerdeki karşılıklarını göstermektedir.

Tablo 1: Farklı toplumlara göre renklerin anlamları (bu tablo Özdemir Tülay'ın (Özdemir, Tülay. Tasarımda renk seçimini etkileyen kriterler. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi, 14 (2) 2005, 391-402, 2005: 397) tasarımıda renk seçimini etkileyen kriterler isimli çalışmasından derlenmiştir) (Akçakaya, 2017, s. 89).

Kültür	Kırmızı	Sarı	Yeşil	Mavi	Beyaz
ABD, Avrupa	Tehlike	Uyarı, Korkaklık	Emniyet, Güven, Ekşi	Yiğitlik, tatlı, Sakin, Otorite	Saflık
Fransa	Asalet	Hazırlayıcı	Suçluluk	Özgürlük, Barış	Tarafsızlık
Mısır, Arap Ulusları	Ölüm	Mutluluk, Refah ya da Varlık	Verimlilik, Güç	Erdem, İnanç, Gerçek	Sevinç

Hindistan	Yaşam, Yaratıcılık	Başarı	Refah, Varlık, Verimlilik	Ölüm, Temizlik
Japon	Öfke, Tehlike	Zarafet, İtibar, Asalet, Çocuksu, Neşeli	Gelecek, Gençlik, Enerji	Utanç, Aşağılık
Çin	Mutluluk, Keyif, Kutlama	Doğum, Zenginlik, Güç	Hanedan, Krala ait, Onur	Gökyüzü, Bulut

Renkler Muallaka şiirlerinde çokça kullanılmıştır. Bu şiirlerde renklerin sıklıkla kullandıklarını belirten tablo şu şekildedir:

Tablo 2: Renk lafızlarının muallaka şairlerine göre kullanım sıklığı tablosu (Arslan, 2025, s. 37)

Şair	Hakikî anlamda kullanım sıklığı	Mecazî anlamda kullanım sıklığı	Beyit sayısı
Züheyr b. Ebû Sulmâ	2	5	6
Lebid b. Rebî'a	2	8	10
Amr b. Külsüm	4	13	13
Antere b. Şeddâd	3	6	9
Hâris b. Hillize	2	5	7

Tabloda Muallaka şiirlerinde renklerin fazlaca kullanıldığı görülmektedir. Renk lafızlarının gerçek ve mecaz anlamlarda kullanım oranlarına bakıldığında Amr b. Külsüm ve Tarafe b. Abd'in renkleri mecazî anlamda daha fazla kullandıkları, yine Amr b. Külsüm ve Antere b. Şeddâd'ın ise diğer şairlere göre hakikî anlamı ön plana çıkardıkları müşahade edilmektedir. Bu tabloya göre renklerin Arap şiirinde hem gerçek hem de mecazî anlamda önemli bir yer tuttuğunu söylememiz mümkündür.

Renklerin insan psikolojisi üzerinde etkileri olduğu da bilinmektedir. Bu etkilerin şu şekilde özetlendiği görülmektedir:

Tablo 3: Renk türlerinin psikolojik etkileri (Martel, 1995, s. 85)

Renk ismi	Renklerin etkileri
Turuncu	Neşe verici, ısıtıcı, çok kullanıldığında huzursuz edici, verimlilik ve zenginliği temsil eden bir renktir. Dengeli gücün sembolüdür ve iyimserlik yayar.
Sarı	En ışıklı, parlak renk olan sarı, bolluk, sadakat ve şerefi hatırlatır. Sarı yöneticilik, hürs ve özgürlüktür. Canlı sarı, kişiyi aktif yaparken solgun sarı, dinlendirir. Kas sinirlerinin gücünü arttıran tek renk sarıdır. Sarının açık tonları ise, alanları genişletir.
Kahverengi	Olgunluğu temsil eder. Yatıştırıcı bir renktir ve ciddiyeti simgeler.
Mavi	Mavi, merhamet, açık sözlülük, esneklik, anlaşma ve huzuru çağırır. Mavi ışık, ağrı giderici, uyku getirici ve kasılmayı önleyicidir. Lacivert, ciddi olmaya ve kapsamlı düşünceye sevk eden bir renktir. Solgun mavilerin çok kullanıldığı yerler tembellik hissi getirir.
Mor	Mor, asalet, utanç, hüznün ve itibarın rengidir. Ortaçağ Avrupa'sında aristokratların rengidir. Büyük alanlarda görüldüğünde huzursuzluk verir.
Beyaz	Bütün renkleri içinde barındırır. Saflığın ve birliğin sembolü olmuştur.

Siyah

Siyah derin uyuşmazlığın sembolüdür. Yas, suçluluk ve pişmanlığı sembolize edebileceği gibi, sonsuzluk ve dinlendirici sessizliği temsil eder.

Bu anlamlar Asma'î'nin tespit ettiği renk terimlerinin duygusal değerlerinin de olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

el-Asma'î ve Arap Sözlükçülüğünde Renk Tasnifi

Tarihçiler Asma'î'nin Basra şehrinde H. 123 / M. 738 yılında doğup yaklaşık 90 yıldan fazla yaşadığını bildirmiştir (İbn Kuteybe, 1934, s. 236). Künyesi Ebû Saîd, ismi ise Kureyb Âsım'dır (es-Sîrâfî, 1936, s. 58). İbn Hallikân (ö. 681/1282) onun h. 122'de doğduğunu ancak 123 denildiğini rivayet etmektedir (İbn Hallikân, 1968, s. 2/347).

Asma'î, çeşitli alimlerden ve ilim erbaplarından bilgiler edinmiş olup, öğrenimini sağlam temeller üzerine inşa etmiştir. İsâ b. Ömer es-Sekafî, Şu'be b. Haccâc, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd ile Mis'ar b. Kidâm b. Zuheyr el-Hilâlî, onun en güvenilir ilim kaynaklarındandır. Ayrıca, şiir sanatını Ebû Amr b. Alâ'dan, şiir eleştirisini ise Halef el-Ahmer'den öğrenmiştir. Hârûnürreşîd döneminde Bağdat'a gitmiştir. Asma'î, şiir rivayetinde ve eleştirisinde yüksek güvenilirliğe sahip olup, nevâdir, anekdot ve garîb ilimlerinde de uzmanlaşmıştır. Ayrıca, ayet ve hadis yorumlarında büyük dikkatle hareket eden bir ilim adamıdır (Ferrûh, 1987, s. 2/205). İbn Kuteybe (ö. 276/889), Asma'î'nin tefsir ve hadiste çok dikkatli olduğunu, meânî ve rivayet ilminde derinleştiğini ve hayatında doğruluğa çok önem verdiğini ifade etmektedir (İbn Kuteybe, 1934, s. 236).

Asma'î'nin belli başlı eserleri şunlardır: *el-Aşma'îyyât*, *Kitâbü'l-Hayl*, *Kitâbü'n-Nebât*, *Fuhûletü's-şu'arâ*, *el-İştikâk*, *Kitâbü'd-Dârât*, *Kitâbü'l-Ezdâd*, *Kitâbü'l-Fark*, *Kitâbü Halkı'l-insân*, *Kitâbü'l-İbil*, *Kitâbü'n-Nahl ve'l-kerm*, *Kitâbü's-Şâ*, *Kitâbü'l-Vuhûş*, *Kitâbü'l-Müterâdif*, *Târîhu'l-'Arab kable'l-İslâm*, *Kitâbü Nü'ûti'n-nisâ*, *Kitâbü'l-Evkât*, *Kitâbü's-Silâh*. Bağdatta bulunması sırasında halife Hârûnürreşîd'in güvenini kazanmış, halifenin oğlu Emîn'in eğitimiyle meşgul olmuştur. Daha sonra, Halife Me'mûn'un tarafından Bağdat'a davet edilmesine rağmen, yaşlılık sebepleriyle bu davete katılamamış ve hayatını Basra'da sürdürmüştür. Asma'î, 216 yılı (831) yılında vefat etmiştir. (Tülücü, 1991, s. 499-500).

Asma'î'nin sözlük anlayışı, doğrudan gözleme dayalıdır. Dilsel malzemeyi doğrudan halktan ve bedevilerden toplamıştır. *Kitâbü'l-Hayl*, *Kitâbü's-Şecer*, *Kitâbü'l-İbil* gibi konulu sözlüklerinde renk isimlerini de ele almıştır. Renkleri, sadece görsel unsurlar olarak değil, aynı zamanda dilsel unsurlar olarak da ele almıştır. Asma'î sözlük çalışmalarında renklerin sadece tanımını yapmakla kalmamış, aynı zamanda nesnelere atfedilen renkleri detaylı bir şekilde açıklamıştır. Renklerin özellikle insanlar, bitkiler, hayvanlar gibi çeşitli varlıklar üzerinde nasıl kullanıldığını kayıt altına almıştır. Bu yaklaşımı renklerin sadece tanımsal olarak değil, aynı zamanda kültürel ve semantik yönünün olduğuna işaret etmektedir. Asma'î'nin sözlüklerinde zikredilen renkler ve bunların sayısal değerleri şöyledir:

Tablo 4: Renk geçiş analizi tablosu:

Kitap Adı	Siyah	Beyaz	Yeşil	Sarı	Kırmızı	Mavi	Kül
<i>Kitâbü'l-İştikâk</i>	1		1			2	

Kitâbü's-Silâh	1	1			1	2	1
Kitâbü'n-Nahl	7	6	1	1	4	1	
Kitâbü Halkı'l-İnsân	13	8	1	2	9	1	
Kitâbü'l-İbîl	3	3	1	2	2	1	1
Kitâbü'n-Nebât	2	6	9	2	1		
Kitâbü'l-Vuhûş	4	5			3		1
Kitâbü'l-Ezdâd	3						
Kitâbü'l-Fark	2						

Asma'î'nin sözcüklerinde renk adları ve bunların bağlamları şöyledir:

Mavi

Arapçada *الْأَزْرَقُ* ve *زُرْقُم* kelimeleri mavi anlamında kullanılmaktadır (el-Asma'î, 1953, s. 33). Asma'î mavi rengin üzüm, kılıç, göz ve sinekler için kullanım alanına dikkat çekmektedir. Örneğin, bir üzüm cinsi olan *الرَّازِقِي*'nin dışı beyaz, içi mavimsidir. *أُثْمٌ حَسِبَ* denilen üzüm ise, siyah ve mavidir" (el-Asma'î, 1914, s. 76).

الْمَرْفُفُ Üzerinde bir mühür bulunan ve uç kısmı mavi olan beyaz işlevsiz bir kılıçtır (el-Asma'î, 2015, s. 29). *الْأَخِيفُ* ise kişinin gözlerinden birinin mavi olmasını ifade eder. Başka organlardaki bu tarz farklılıklar da *مُخَيِّفٌ* kelimesiyle ifade edilir (el-Asma'î, 1953, s. 44). *الْمُلْحَةُ* gözdeki neredeyse beyaz olacak kadar açık maviliktir. *رَجُلٌ أَمْلَحٌ وَامْرَأَةٌ مَلْحَاءُ* denir (el-Asma'î, 1905, s. 167). Ayrıca mavi sinekler için *الشَّعْرَاءُ* denilmektedir (el-Asma'î, 2003, s.49). Bu örnekler Asma'î'nin renkleri ayrıntılı bir şekilde betimlemediğini göstermektedir. Onun bu yaklaşımı sözlükçülükte dikkat çeken bir yöntemdir.

Yeşil

Yeşil rengin Arapça karşılığı *أَخْضَرُ* kelimesidir. Asma'î konulu sözlüklerinde yeşil renge sahip çok sayıda canlı ve cansız nesne ile bunların isimlendirilmesine ilişkin çeşitli örnekler yer vermektedir. Örneğin develer için yeşil renk kullanımını sadece iki yerde zikretmiştir. Öyle ki, siyah ve yeşile çalan kül renginde olan deve için *أَخْضَرُ* denildiğini ve siyah ve sarı ile yeşilliği karışan deve için ise *أَخْرَى* tabiri kullanıldığını haber verir. Eserlerinde sadece bir defa elbise olarak *الْخَنْيْفُ* denilen yeşil ketenden yapılmış bir elbiseden bahseder (el-Asma'î, 2003, s. 91). Bu ifadelerden dönemin Arap toplumunda yeşil ketenden elbiselerin mevcudiyeti anlaşılmaktadır. Ayrıca bitkilerin taze ve kurulukları yeşil ve tonlarıyla açıklanmıştır. Yeşermiş ve taze şorak otları tam olarak yükselir ancak çatlamazsa bu durum *الصَّمْعَاءُ* sözleriyle ifade edilir (el-Asma'î, 1908, s. 21).

الْعَلْفَى الْكُنْدُرُ yaz sıcaklığında dahi yeşilliğini muhafaza eden bir ağaç türüdür (el-Asma'î, 1908, s. 47). *الْبَطْمُ* ise yeşil taneleri olan bir bitkidir (el-Asma'î, 1908, s. 49). Ağacın yaprakları yeşillendiğinde bu durum *تَمَشَّرَ الشَّجَرُ تَمَشُّرًا* sözleriyle ifade edilir. Yağmurun tesiriyle üzerindeki bitkilerin yeşerdiği toprak *حَضَبَتِ الْأَرْضُ حُضُوبًا* olarak isimlendirilir (el-Asma'î, 1908, s. 49). Ağaç sürgün verip yeşillendiğinde ve taze olduğunda *وَأَمَّصَعَ الرَّمْثُ* denilir. Kurduğunda ve sarı ve yeşil tonlarındaki meyveleri görünmeye başladığında ise bu durum *أَوْرَسَ الرَّمْثُ* sözleriyle ifade edilir (el-Asma'î, 1908, s. 49).

Çoğulu الزُّبُول olan الزُّبُول kelimesi, yaz yağmursuz bir şekilde geçtiğinde ve kış rüzgârları başladığında dahi yeşilliğini koruyan bir bitki çeşiti için kullanılır (el-Asma'î, 1908, s. 49). الْخُلْفَةُ yaprakları yalnızca yeşil renkli olmayıp farklı tonlarda yapraklara da sahip olan bir bitkidir. الزُّبُول ise yeşil renkli bir bitkidir. Baklası kuruduktan sonra üzerine yağmur yağıp kuru otlar altında yeniden yeşil baklalar yetiştiğinde bu yeşil tanelere الْعَمِير denilmektedir (el-Asma'î, 1908, s. 50).

النَّشْرُ, baklanın kuruması sonra da kendisine yağmur isabet etmesi nedeniyle yeniden yeşermesi hâlinde aldığı bir isimdir. Sığırlar bundan yer ve hastalanırlarsa bu yeşillığe السُّهَام denir (el-Asma'î, 1908, s. 51). اللَّوَي denilen baklagil, bir kısmı kuru, bir kısmı ise yeşil olan, içinde yaşlık barındıran baklagillerden biridir (el-Asma'î, 1908, s. 52). الْحَوَّة kelimesi siyaha çalan yeşil demektir (el-Asma'î, 1895, s. 73). Hurma yeşil hâldeyken ham hurma meyvesi verirse ismi الْحَضِيرَةُ olur (el-Asma'î, 1914, s. 70). الطَّحْلُبُ ise içinde bulunan toz zerrecikleri sebebiyle suda oluşan yeşillığe denir. الْعَرْمَضُ su üzerindeki saf yeşilliktir. Bu ifadeler Asma'î'nin doğadaki bu renk geçişlerini sadece görsel olarak değil, gelişimsel süreçlerine göre de aktardığını göstermektedir.

زُرُقٌ يَزُرُقُ زُرْقَةً، وَقَدْ اُزْرُقَ، وَقَدْ اُزْرَقَ göz siyahının yemyeşil olmasını ifade eden bir tabirdir. زُرُقٌ يَزُرُقُ زُرْقَةً şeklinde çekimi yapılır (el-Asma'î, 1905, s. 9). Bu tür dilbilgisel açıklamalar, morfolojik olarak desteklenen zengin bir birikimi ve dilsel mirası temsil etmektedir. Asma'î renkleri geniş bir yelpazede hayatın çeşitli alanlarındaki karşılıklarıyla beraber vererek Arapların renklere derin ilgisini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda renklerin çeşitli nesnelerde tarif edilmesi, dilin zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Bir kimsenin kuyusunun kazıldığı ve hoş olmayan yeşil bir balçık içine battığını ifade etmek için حَفَرَ حَفْرَهُ فَاتَّبَطَ فِي غَضْرَاءٍ مُنْكَرَةٍ ifadesi kullanılır. Ayrıca اللَّهُ غَضْرَاءُهُمْ وَغَضْرَاءُهُ cümlesi “Allah onların/onun iyiliğini ve zenginliğini yok etsin” demektir (el-Asma'î, 1953, s. 38). Bu örnek, Asma'î'nin yalnızca yeşil rengi betimlemekle kalmayıp, aynı zamanda bu rengin dini ve kültürel bağlamda taşıdığı sembolik anlamlara da işaret ettiğini göstermektedir. Özellikle, yeşil rengin beddua cümlesindeki anlamıyla bağdaştırılması, bu rengin yaşanan toplumda önemli bir sembolik değere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sarı

Sarı rengin Arapça karşılığı الصُّفْرَةُ kelimesidir. Sarı için, Asma'î'nin konulu sözlüklerinde birçok farklı kullanım bulunmaktadır. Bu renk canlıların fiziksel özelliklerinin yanında morfolojik yapısı ile de değerlendirilmiştir. Örneğin, devenin göz çukurları, tüyleri, kulakları sararırsa صَفْرَاءُ نَاقَةٍ أَصْفَرُ denilir (el-Asma'î, 2003, s. 146). Hurma ağacı kızılaştığı ya da sarardığı zaman أَفْضَحَ fiili kullanılmaktadır (el-Asma'î, 1914, s. 68). Çoğulu الْعَلَابِي kelimesi olan الْغُلَيَّانُ kafanın kökünden sırta doğru gelen boynun içindeki sarı iki sinir damarı iken (el-Asma'î, 1905, s.14), kırmızı sarı ile karışan renk أَحْمَرُ مُنَمَّى olarak adlandırılır.

Sarı rengin başka renklerle birleşimiyle oluşan tonlar da dikkat çekicidir. Örneğin, beyazına biraz kumrallık karışan deve için أُعْيِسُ (sarı beyaz arası renkli deve) ifadesinin kullanıldığı görülür. الْعَيْسَةُ kelimesi mastardır. (el-Asma'î, 2003, s. 147). Siyah ve sarı ile yeşilliği

karışan deve için أَحْوَى ifadesi kullanılmaktadır. Yayılan sarı yoncaya ise الْحَنْدُوق denir (el-Asma'î, 1908, s. 28). Kış mevsiminden önce filizleri çıkan ağaçlar hakkında راح الشجر – يَرَّاح (قَرَّوَح) denilir. Ağaç kurduğunda ve sarı ve yeşil tonlarındaki meyveleri görünmeye başladığında ise bu durum أَوْرَسَ الرَّمْثَ sözleriyle ifade edilir (el-Asma'î, 1908, 49). Asma'î bitkilerde sarı rengi sadece sarı yonca ve ağaç türünde zikretmiştir. نَعَامَةٌ صُمَحَّةٌ ve نَعَامَةٌ صَمَحَاءٌ kelimeleri ise sarılığında siyahlık bulunan deve kuşlarını ifade eder.

Sarı at için فَرَسٌ أَصْفَرُ, فَرَسٌ صَفْرَاءُ ifadeleri kullanılır. At için yelesi ve kuyruğu sarı oluncaya kadar أَصْفَرُ denilmeyeceği belirtilmiştir (el-Asma'î, 1895, s. 73). Bu Arap dilindeki renk tanımlarının bütüncül ve detaylı olarak yapıldığını ortaya koymaktadır. Kafanın kökünden sırtta doğru gelen boynun içindeki sarı iki sinir damarı anlamındaki الْعُلْيَاوَانُ kelimesi zikredilerek, bu rengin insan anatomisindeki karşılığı da haber verilmiştir (el-Asma'î, 1905, s. 14).

Kırmızı

Kırmızı rengi Arap dilinde ifade eden temel kelime أَحْمَرُ'dir. Asma'î'nin eserlerinde kırmızı renk, hem betimleme amacıyla hem de çeşitli sınıflandırmaların belirlenmesi için kullanılmıştır. Renklerin isimleri tonlarına veya karıştığı renklere göre farklılık göstermektedir. Ayrıca renklerin müzekker ve müennes formlarının nasıl kullanıldığına da dikkat çekilmiştir. Örneğin,

Devenin kırmızılığını anlatmakta mübalağa edilirse عَيْرٌ أَحْمَرٌ، وَنَاقَةٌ حَمْرَاءُ denilir. Renk karışımları ve tonları için özel adlandırmalar bulunmaktadır. Örneğin, kırmızı ile قُتْرِوْعٌ karışırsa bu renge كُمَيْتٌ (kestane) denir. Kırmızı sarı ile karışırsa أَحْمَرٌ مُدَمَّى olarak adlandırılır. Kumeyt içine siyahlık girene kadar koyulaştığında كُمَيْتُ الرُّمَكَةِ ismini alır. Kırmızı karışık siyah renk demir pası gibi bir renge karışırsa أَحْمَرٌ رَابِيٌّ denilen bir renk oluşur.

Beyazına biraz kumrallık karışan deve için أَعْيَسُ (sarı beyaz arası renkli deve) تَبِيْنُ الْعَيْسَةِ denilir. أَعْيَسُ kelimesi mastardır (el-Asma'î, 2003, s. 147). Çok kırmızı, siyahlık karışmış ve saf olmayan renge الْكُفَّةُ denir (el-Asma'î, 1908a, s. 46). الشُّقَارَى, kırmızı bir rengi olan bitkidir (el-Asma'î, 1989, s. 189). Renginde kızılık ya da kumrallık olmayan, rengi orjinal olup herhangi bir rengin rengine karışmadığı deveye لَدَمٌ denir. Deveye kızılık karışmışsa, boynu, kulak dibi, ayaları ve en yüksek tepesi kızarmışsa bu deveye أَصْهَبٌ adı verilir (el-Asma'î, 2003, s. 147). Kızıl at için فَرَسٌ وَرْدٌ, فَرَسٌ وَرْدَةٌ, فَرَسٌ وَرْدٌ kelimeleri kullanılır (el-Asma'î, 1895, s. 73).

بِغْفَرٌ, beyazlığı kırmızılığın üstün gelen geyiktir. (الْكُثَيْبُ الْأَغْفَرُ) ise kırmızılığı beyazlığına üstün gelen geyikler için kullanılır. Geyiklerde şayet beyazlığına kırmızılık karışır ise o zaman (أَغْفَرُ) kelimesi kullanılır ki dişi için olanı (عُفْرَاءُ) olup çoğulu ise (عُفْرٌ)dur (el-Asma'î, 1989, s. 190). الْكُمْتَةُ, renginde kırmızılık ve siyahlık olan demektir (el-Asma'î, 1989, s. 194). الْكُمْتَةُ içinde çok kırmızılık olan kırmızı karışık siyah renktir (el-Asma'î, 1895, s. 73). Kızıl at için فَرَسٌ وَرْدٌ ve فَرَسٌ وَرْدَةٌ denir.

Bu örneklerde görüldüğü üzere kırmızı, hayvanların cinslerine tanımlayan bir sıfat olarak kullanılmıştır. Renklerin tonları zikredilerek hayvanların orijinal renklerine de vurgu

yapılmıştır. Bu şekilde hayvan cinslerinin ayrımı yapılmıştır. Hayvanların renklerine göre kategorize edilerek farklı isimler almaları, Arap dilinin zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Hurmanın olgunlaşma sürecindeki renk dönüşümünde kırmızı rengin farklı ifadelerle adlandırıldığı görülmektedir. Necid ehli, sertleşip büyümeden önce yeşeren ve dairevi şekle gelen hurmayı *الجدال* diye isimlendirirler. Biraz daha irileşirse artık *بُسْر* denilir. *البُسْرَةُ* kırmızı renge dönüştüğü zaman *هذه شَفْحَةٌ* denirken kırmızısı iyice belli olursa *أَرْهَى النَّخْلُ وَهُوَ الرَّهْوُ* tabiri kullanılır (el-Asma'î, 1914, s. 67). Kızıllaşan ham hurma için de *قَلَبَتِ الْبُسْرَةُ* tabiri kullanılır. Hurma ağacı kızıllaştığı ya da sarardığı zaman *أَفْضَحَ* fiili kullanılır (el-Asma'î, 1914, s. 68).

الدَّوَالِي, kırmızıya çalan siyah renkli, iri taneli bir üzümdür. *الْحُمَانُ*, siyah ve kırmızı renkli olur. En küçük taneli üzüm cinsidir" (el-Asma'î, 1914, s. 76). *الجزبال* kırmızı bir maddedir. Bundan boya elde edilebilir. Şaraba da bu münasebetle isim olmuştur (el-Asma'î, 1914, s. 92). Bu isimlendirmeler Arapların tarım işlerinde rengi sistematik olarak kullandığını göstermektedir. *الْعَاتِكَةُ* ise kendisi ile ahit yapılan, kırmızı renkli bir ağaçtan imal edilen yay türüdür (el-Asma'î, 2015, s. 45).

İnsan bedenindeki kırmızılık tanımları da oldukça çeşitlidir. Göz, diş ve saç üzerindeki renk betimlemeleri ise şu şekilde yapılmıştır: Beyaz ile toz rengi karışımı koyu kırmızı saça *الْأَمْعَرُ* denir. *الْأَصْهَبُ* ise kırmızı beyaz karışımı bir renktir (el-Asma'î, 1905, s. 6). *الصَّبْحَةُ وَالْمَلْحَةُ*, iki renktir olup kırmızıya çalan beyaz ve ceylan rengi gibidir (el-Asma'î, 1905, s. 7). *الانسلاق* gözde sürekli olan kırmızılıktır (el-Asma'î, 1905, s. 9). *الشَّهْلَةُ* gözün siyahlığının siyah ve kırmızı arasında olmasıdır. *السَّحْرَةُ* gözün kırmızı bir maşraba gibi olmasıdır (el-Asma'î, 1905, s. 9). *الشَّكْلَةُ* gözdeki beyaza karışan kırmızılıktır (el-Asma'î, 1905, s. 9). Diş etinin kırmızı ve şişkin olması *بَتَّعَ بَتْعًا شَدِيدًا* diye nitelenir. Erkeğe *رَجُلٌ بَتَّعَ* ve bayana *امْرَأَةٌ بَتَّعَاءُ* denir. Fiil olarak da *بَتَّعَ* çekimi kullanılır (el-Asma'î, 1905, s. 12). *اللَّهَاءُ* tortulu dilin en üstündeki damağın üzerinde bulunan asılı kırmızı ettir (küçük dil) (el-Asma'î, 1905, s. 13). Suyunun rengi kızıla dönük olan göze *عَدِيرٌ أَسْجَرُ* denir (el-Asma'î, 1905, s. 9). İyice yarık olup çevresinden ayrılacak şekilde olan göz kapağına *الشَّيْرُ* denir. Göz kapağında yapışıklık, şişlik ve kızarıklık olduğunda bu durumu ifade etmek için *لَحِثَتْ عَيْنُهُ* ifadesi kullanılır (el-Asma'î, 1905, s. 9). Asma'î burada yalnızca renklerin görselliğine değil aynı zamanda tıp terminolojisindeki karşılığına da işaret etmiştir.

Asma'î Arap dilinde kırmızı ve tonlarını detaylı bir şekilde aktarmıştır. Renkleri bitkiler ve hayvanlar gibi nesneleri tanımlarken önemli bir semantik unsur olarak kullanmaktadır. Böylece okuyucu renklerin estetik anlamları yanında kültürel anlamlarını da mülahaza etmektedir. Bu kullanımlar renklerin yalnızca görselliği ifade etmediği, aynı zamanda türler arasındaki ayrım için de kullanıldığını göstermektedir.

Siyah

Asma'î'nin sözlüklerinde ana renk olarak siyah rengin (*أَسْوَدَ*) diğer renklere nazaran çokça zikredildiği görülmektedir. Siyah ve tonlarını canlıların ve nesnelerinin fiziksel özellikleriyle ilişkilendirerek anlatmıştır. Üzerinde siyah renk bulunan develeri anlatırken siyah, beyaz; siyah, beyaz, gri; siyah, yeşil; Siyah, sarı, yeşil; kırmızı ağırlıklı siyah; siyah üzeri beyaz çizgilerin kombinasyonuna dikkat çeker. Bu ifadelerden, farklı renklerde develerin varlığı açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca develerde farklı renklerin bir arada bulunduğu bu uyum

bugün bir tasarımcı için ilham verici olabilir. Nitekim Kur'an'da: "Peki onlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?" (Gâşiye, 88:17) şeklinde bir vurgu vardır. Asma'î, diğer hayvanlar ve nesneler için bu kadar çeşitli siyah renk tasvirlerinden bahsetmemektedir. Deve için yapılan renk tasvirleri şöyledir:

Kumeyt renginin içine siyahlık girene kadar koyulaştığında ona الرَّمَكَة denilirken, kırmızı karışık siyah renk demir pası gibi bir renge karışırsa أَحْمَرٌ رَاحِيٌّ وَنَاقَةٌ رَاحِيَّةٌ denilmektedir (el-Asma'î, 2003, s. 145). Karışık bir duman gibi siyahına bir beyaz karışıyorsa, karnında, koltuk altlarında, tüylerinde beyazlık varsa, çoğunluğu siyahsa bu deveye أُمُّ الْأَلْوَانِ veya أُمُّ الْوُرْقَةِ veya جَوْنٌ denilmektedir. Beyaz, gri, siyah karışık renkte olup siyah rengi daha çok bulunan deve جَوْنٌ dur. نَاقَةٌ جَوْنَةٌ, وَإِبِلٌ جَوْنٌ وَجَوْنَاتٌ denir (el-Asma'î, 2003, s. 146).

Siyah ve yeşile çalan kül renginde olan deve için أَخْضَرٌ denir. Siyah ve sarı ile yeşilliği karışmışsa o deve أَخْوَى'dır. Çok kırmızı, siyahlık karışmış ve saf olmayan renge الْكَلْفَةُ denir (el-Asma'î, 2003, s. 147). Bu renkteki deveye ise şu ad verilir: بَعِيرٌ أَكْلَفٌ وَنَاقَةٌ كَلْفَاءٌ kelimesi beyazlığında siyah çizgiler, siyahlığında ise beyaz çizgiler bulunan hayvanlar için kullanılır (el-Asma'î, 1989, s. 190). الرَّيْبَةُ, rengi açan ve değiştiren siyahlık demektir (el-Asma'î, 1989, s. 192). نَعَامَةٌ صَمْحَاءٌ ve نَعَامَةٌ صَمْحَاءٌ kelimeleri ise sarılığında siyahlık bulunan deve kuşlarını ifade eder (el-Asma'î, 1989, s. 192).

الرَّوْدُ, renginde kırmızılık ve siyahlık olan demektir (el-Asma'î, 1989, s. 195). Siyaha çalan yeşildir. "Koyu yeşil olmuş" denir (el-Asma'î, 1895, s. 73). Atların farklı renkleri, çeşitli ifadelerle detaylandırılmıştır. الدَّغَمُ, renk azlığıdır ve atın alnı ve dudağının, atın bedeninin diğer bölgelerinden daha siyah olmasıdır. Bu renkteki ata فَرَسٌ أَدْغَمٌ, فَرَسٌ دَغَمَاءٌ denir. الدَّهْمَةُ, attaki siyah renktir. Koyusu ve açığı vardır. الْأَحْوَةُ, attaki koyu olmayan siyah renktir (el-Asma'î, 1895, s. 74). Bazı kelimelerin ise hangi anlamlara geldiğinin tartışıldığı görülmüştür. Öyle ki, نَوْبٌ kelimesinin ne anlama geldiği konusunda ise iki görüş vardır: Birincisi "siyaha yakın renk" anlamına geldiği şeklindedir. Ayrıca bu kelime için قَارُهُ ve قُرُهُ denildiği gibi نَائِبٌ kelimesinin çoğulu olduğu da söylenmiştir (el-Asma'î, 1912, s. 24).

Siyahlık sadece hayvanlar için değil, üzüm çeşitleri için de zikredilir. Öyle ki; أُمُّ حَبِيبٍ, salkımları iri olan siyah ve mavi üzümdür (el-Asma'î, 1914, s. 76). الدَّوَالِيُّ, kırmızıya çalan siyah bir rengi olan iri taneli üzümdür. الغَرِيبُ, en siyah üzüm cinsidir. الالْحَمَانُ, siyah ve kırmızı renkli olan en küçük taneli üzüm cinsidir" (el-Asma'î, 1914, s. 76). Üzümlerin tohumu inceldiği ve olgunlaşarak siyahlaştığı zaman قَدْ أَرَقَّ لِلْأَبْيَضِ denilir. Bir kısmı tamamen karardığı zaman ise قَدْ تَشَكَّلَ tabiri kullanılır (el-Asma'î, 1914, s. 81). Siyah üzümlerin çeşitlerine gelince en ince ve tatlı olanına الغَرِيبُ denilmektedir (el-Asma'î, 1914, s. 85). كَلْفَاءٌ, siyah manasındadır (el-Asma'î, 1914, s. 92). غَلَسٌ, çok siyah demektir (el-Asma'î, 1905, s. 5). Cıvıcın tüyü siyah olmadan önceki tüylü hâline de böyle denir (el-Asma'î, 1905, s. 6).

أَسْوَدٌ, حَلْبُوبٌ, الْمُخْلُوكُ, bitkilerin, saçın, gecenin ve her şeyin çok siyah olmasıdır. أَسْوَدٌ مُخْلُوكٌ وقد أَسْوَدَ مُخْلُوكٌ ifadeleri kullanılır. Bu renk karganın cilt renginden alınmıştır. "Saç ve her şey için kömür karası" denir (el-Asma'î, 1905, s. 6) şeklindeki ifadelerle siyahın tonlarına vurgu yapılmıştır. Bu açıklamalarda aynı kelimeye farklı birçok ifadeyle yer verildiği

gözlenmektedir; bu durum, Arap dilinin zengin ve çeşitli yapısına işaret etmektedir. İnsan bedenine dair siyahlık, göz ve diş özelinde şöyle anlatılmıştır:

المُقْلَةُ, gözün tamamını kaplayan göz küresidir. Beyaz ve siyahtan oluşur. Burada كَحْلُ kelimesi kullanılır. Burası beyazın ortasındaki siyah yerdir (el-Asma'î, 1905, s. 8). Gözdeki sürme yerinin siyah olmasıdır (el-Asma'î, 1905, s. 9). Göz ve diğer şeylerdeki siyahlık için لَيْلٌ أَدْعَجُ denir. وَأَمْرَأَةٌ دَعَجَاءُ, رَجُلٌ أَدْعَجُ denir (el-Asma'î, 1905, s. 9). الشَّهْلَةُ gözün siyahlığının siyah ve kırmızı arasında olmasıdır. رَجُلٌ أَشْهَلُ وَأَمْرَأَةٌ شَهْلَاءُ denir. السَّجْرَةُ gözün kırmızı bir maşraba gibi olmasıdır. رَجُلٌ أَسْجَرُ وَأَمْرَأَةٌ سَجْرَاءُ denir. Gözün siyahlığının kırmızıya çalması da böyledir (el-Asma'î, 1905, s. 9). Göz karası beyazlarsa أَشَدُّ الْإِرْغَابِ adı verilir (el-Asma'î, 1895, s. 73).

Siyah, bazen bir hastalık belirtisi olarak zikredilmiştir. Dişlerde çürüklük ve siyahlık bulunması durumunda التَّنْفُ kelimesi söylenir. تَقِدْتُ أَشْنَانُ فُلَانٍ فَهِيَ تَنْفَدُ تَقْدًا şeklinde çeşitli formlarda kullanılabilir (el-Asma'î, 1905, s. 11). Diş etinde siyahlığa yakın bir esmerliğin olmasına ve kırmızı olmamasına şeddesiz ve elif-i maksure ile اللَّمَى denir. Aynı manada حَوَّةٌ ve حُمَّةٌ kelimeleri de kullanılır. Bu tür diş etlerine لَمِيَاءٌ ve لَمِيَّةٌ حَوَاءٌ ve لَمِيَّةٌ حُمَاءٌ denmektedir (el-Asma'î, 1905, s. 12). الجُأْوَاءُ ve الخَضْرَاءُ, ordulardan öncü birlikleri siyah zırlı olan birliklerdir (el-Asma'î, 2015, s. 78).

Bitkinin ön tarafı kararmasına التَّيْنِ denir (el-Asma'î, 1908, s. 26). Kararmış ve parçalanmış tüm bitkilere تَوِيلٌ - الْعَضْرَرُ ve الصَّيْلِيَانِ denilmektedir (el-Asma'î, 1908, s. 44). - اذْهَامًا - اذْهِيَامًا “Rengi karaya döndü, karardı” manasında kullanılan bir fiildir. الْحَوَّةُ Siyaha çalan yeşildir (el-Asma'î, 1895, s. 73). الدَّجْنُ kelimesinden türemiştir. الدَّجْنُ kara bulutlar ve onların gelmesini ifade eder. بَعْضُ kelimesi karanlık anlamında kullanılır.

Bazı kelimelerin eş anlamlı olarak kullanılabildiği gibi farklı nesnelerde farklı manalar için de kullanılabileceği ifade edilmiştir. Nitekim; الدَّجْنَةُ ve الدَّجْنَةُ الدَّجِيّ çoğulu الدَّجِيَّةُ. Bu kelimeler eş anlamlıdır ve bunlar karanlık ve koyu renkli elbiseleri ifade etmek için kullanıldığı gibi başka manalara da işaret edebilir (el-Asma'î, 1953, s. 25). Ebû Zeyd السُّدْفَةُ kelimesinin Temîm lehçesinde karanlık, Kays lehçesinde ise aydınlık anlamında olduğunu söylemiştir. Asma'î ve Ebû Ubeyde الجَوْنُ kelimesinin hem siyah hem beyaz anlamlarında kullanıldığını söylemişlerdir (el-Asma'î, 1912, s. 36). Bu açıklamalardan lehçelere göre bazı renklerin birbirine tamamen zıt manada kullanıldığı görülmüştür. غَاضِيَّةٌ kelimesi “çok karanlık gece” manasındadır (el-Asma'î, 1912, s. 46). Kara yıldıran çıkan sese ise يَنْبُجُ denilir (el-Asma'î, 1876, s. 106).

Siyah renk hastalıkla da ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Örneğin; السَّوَادُ ise koyunların etini karartan hastalıklarındandır. الْكَبَاؤُ koyunları yakalayan ve neticesinde ciğerlerini yakıp karartan bir hastalıktır. Bunun için هَذِهِ الشَّاةُ لَمْكُوبَةٌ denilir (el-Asma'î, 1876, s. 106). Bu ifadelerle renklerin tıp alanındaki karşılığına dikkat çekilmiştir. Çürümeyi sembolize eden siyahlık hurma bitkisi için kullanılmıştır. Şöyle ki; Hurma tadının değişip bozulmasına nazaran hurma ağacında çürükler ve kararmalar görülürse ona التَّمَالُ isabet etti, denilir (el-Asma'î, 1914, s. 68). Üzümden çıkan şey tomurcuktur. Tohumu inceldiği ve olgunlaşarak siyahlaştığı zaman قَدْ أَرَقَّ denilir. Bir kısmı tamamen karardığı zaman ise قَدْ تَشَكَّلَ tabiri kullanılır (el-Asma'î, 1914, s. 82).

Saç ve dişler için kullanılan siyahlık terimleri ise şu şekilde açıklanmıştır: **أَسْوَدٌ، خُلْبُوبٌ** saçın ve her şeyin en kara olanıdır (el-Asma'î, 1905, s. 6). Çok siyah için **أَسْوَدٌ مُخْلَلُوكٌ، وَقَدْ** ifadeleri kullanılır. Bu renk karganın cilt renginden alınmıştır. Saç ve her şey için kömür karası denir (el-Asma'î, 1905, s. 6). Dişin uç tarafları kırılıp körelir ve biraz kararsa bu durumda **الْقَصْمُ** kelimesi kullanılır (el-Asma'î, 1905, s. 12).

Asma'î bitki ve hayvanların renklerini çeşitli terminolojilerle detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bu kavramlar farklı renkleri ve tonlarını tanımlamıştır. Bu terminoloji, Arap dilinde renkler vasıtasıyla canlıların ve tabiatın özelliklerinin bilinmesinde değerli katkılar sunmaktadır. Konulu sözlüklerde renk terminolojisi geniş bir yelpazede ele alınmaktadır.

Beyaz

Arapçada beyaz anlamına gelen temel kelime **أَبْيَضٌ** dir. Asma'î "içerisinde beyazlık olmayan şeydir" diyerek siyahın zıttı beyaz ile geceyi tanımlamaktadır. **لَيْلٌ بَيْضٌ** ifadesi de böyledir. Bu, içerisinde ne ay ışığı ne de herhangi bir ışık olmayan gece demektir (el-Asma'î, 2003, s. 88). **الْقَتِيرُ** kelimesinin ise kadınların kullandığı beyaz kalkan anlamında kullanıldığını haber vermiştir (el-Asma'î, 1905, s. 5).

الْعَيْسَةُ kelimesi ise mastar (el-Asma'î, 2003, s. 147) olup, **الْعَرَاءُ** "beyaz bir meyvesi olan bakla" demektir (el-Asma'î, 1908, s. 36). **الرَّاءُ**, tekili **رَاءَةٌ** şeklindedir. Beyaz bir meyvesi olan bir bakla türüdür (el-Asma'î, 1908, s. 42). **الصَّنْبَعَاءُ** de beyaz meyveli bir bakla türüdür (el-Asma'î, 1908, s. 44). Bu tanımlardan beyaz rengin bazı bitki ve ağaç türlerinin sınıflandırılmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kararmış ve parçalanmış bir bitkilerden biri de **العَسَالِيحُ** olup **العُرُوقُ** bitkisine benzeyen beyaz renkli bir bitkidir. Bu bitkinin ismi müennes mi yoksa müzekker mi anlaşılamadığı (el-Asma'î, 1908, s. 44) ifade edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda, sözlüklerde kullanılan bazı terminolojilerin morfolojik açıdan da açıklanarak, okuyucuya çok yönlü ve kapsamlı bir perspektif kazandırıldığı sonucuna varılmaktadır. Necid dağlarında yetişen bir ağaç olan **الْحَمَاضُ** hakkında Ca'dî, allı beyazlı bir meyvesi olduğunu ve rengi bakımından kanlı köpüğe benzediğini söylenmiştir (el-Asma'î, 1908, s. 48). **الْعَنْقَرُ**, başlangıçta beyaz tomurcuklar verip bunların dökülmesinden sonra yeşil yapraklar açan tüm ağaç, papirüs ve hanımeli kökenli bitkilerin ortak adıdır. Yeşilliği yayılmadan önce bu beyaz tomurcuklar çıkarsa bu bitkiye **عَنْقَرٌ** ve **الْخَفَأُ الْبَرْذِي** denilmektedir (el-Asma'î, 1908, s. 52).

Hayvanlarda beyaz renk özel bir sınıflandırma için kullanılmıştır. Develerde beyaz rengin farklı tonları farklı terimlerle ifade edilmektedir. Öyle ki, **أُمُّ الْأَلْوَانِ** veya **الْوَرْقَةُ**, karışık bir duman gibi siyahına bir beyaz karışan, karnında, koltuk altlarında, tüylerinde beyazlık bulunan, çoğunluğu siyah devedir. Beyaz rengi az olup gri renkli deveye **أُدْهَمٌ** denir. Beyaz, gri, siyah karışık renkte olup siyah rengi daha çok bulunan deve ise **حَوْرٌ** dur (el-Asma'î, 2003, s. 146). Beyazına biraz kumrallık karışan deve için **أَغَيْسٌ** (sarı beyaz arası renkli deve) **بَيْنُ الْعَيْسَةِ** denilir.

Geyikler için kullanılan bir diğer isim **الْعَفْرُ** dur. Bu kelime beyazlığı kırmızılığına üstün gelenler için kullanılmaktadır. **الْكَثِيبُ الْأَعْفَرُ** ise kırmızılığı beyazlığına üstün gelenler için kullanılır (el-Asma'î, 1989, s. 189). Sırf beyaz olup beyazlığına başka hiçbir renk karışmamış

geyiğe رُئْمٌ, dışisine de رُئْمَةٌ denir. Şayet beyazlığına kırmızılık karışır ise o zaman عُفْرٌ kelimesi kullanılır ki dişi için olanı عُفْرَاءٌ olup çoğulu ise عُفْرٌ'dur. Eğer geyik sırtı kokulu, karnı bembeyaz, gözleri sürmeli boyun ve bacakları da uzun olursa اُنْمٌ diye isimlendirilir; dişi için اُنْمَاءٌ kelimesi kullanılır, çoğulu ise اُنْمٌ/kalıbı üzerinedir (el-Asma'î, 1989, s. 189). Asma'î, zaman zaman bu tanımlar doğrultusunda dilbilgisel kelime analizleri de yapmaktadır.

اللَّيْحُ ve اللَّيْحُ kelimeleri beyaz boğalar için kullanılır (el-Asma'î, 1989, s. 186). الأَعَصَمُ ön ayaklarında beyazlık bulunan dağ keçileri için kullanılır (el-Asma'î, 1989, s. 190). الْمُوقَفَةُ kelimesi ise beyazlığında siyah çizgiler, siyahlığında ise beyaz çizgiler bulunanlar için kullanılır. Aynı zamanda الْمُخْدَمَةُ, الْخَدَمَةُ ve الْخَلْخَالُ kelimeleri ayak bölgesinde beyazlık bulunan dağ keçileri anlamındadır (el-Asma'î, 1989, s. 186).

Beyazlık atlarda bazen bir kusuru tanımlarken, çoğunlukla teknik ayrımlar için kullanılmıştır. حَرْدٌ çok beyaz olan ve at ayağının kıkırdağında bulunan ve önemsiz kusurlardan sayılan urdur (el-Asma'î, 1895, s. 73). Uylukların dipleri, göz yuvaları ve kirpiklerin dibi beyazlayan ata مَعْرَبٌ denir. Göz karası beyazlarsa اَشْدُّ الْاُغْرَابِ adı verilir. الشَّهْبَةُ attaki beyaz renktir. الْغُرَّةُ, alnın beyazlığıdır (el-Asma'î, 1895, s. 74). Atın kuyruk kısmındaki herhangi bir rengin içine beyaz karışırsa buna الشَّعْطَةُ denir. Bu durumdaki ata قَرَسٌ ve قَرَسٌ أَشْعَلٌ denir. Dudaklarının etrafında beyazlık olursa buna اَلْمَطُ denir. Ata قَرَسٌ لَمْطَاءٌ denir. Atın bacağındaki beyazlıklar çoğalıp, karın bölgesini geçerek incik kemiklerine kadar çıkarsa buna التَّجْبِيبُ denir. Ata قَرَسٌ مُجَبَّبٌ ve kısrağa da مُجَبَّبَةٌ denir. Beyazlık ön ayağındaki dizine ve arka ayaklardaki köklerine ulaşırsa اُنْبَقُ denir. Beyazlık karında yanlara ulaşırsa اُنْبَطُ adı verilir. Mastarı اُنْبَطُ şeklindedir. Bu at قَرَسٌ اُنْبَطُ ve قَرَسٌ تَنْبَطَاءٌ denir. Her renkte alacalık vardır ve her renk beyazla karışıktır. Buna اُنْبَقُ denir. Bu atta bir kusurdur. Ön bacakları beyazlarsa o ata قَرَسٌ اَعَصَمٌ denir. Arka bacakları beyazlarsa o at قَرَسٌ اَزْجَلٌ diye nitelenir. Mastarı اَلْعِصْمُ ve الرَّجُلُ'dir. Ön ve arka ayakların bileğinde beyazlık varsa ona التَّحْجِيلُ denir. Aynı taraftaki ön ayak ve arka bacak beyaz olursa بِهِ شِكَاٌ denir. Sol taraf ön bacak ve sağ taraftaki ayağında beyaz varsa اَلْمُخَالَفُ adı verilir (el-Asma'î, 1895, s. 76). الْخِمَارُ ifadesi ile atın alnındaki beyazlık kastedilir (el-Asma'î, 1953, s. 43). Ana renklerin zıt kutupları olan beyaz ve siyahın, çölün iki temel temsilcisi olan at ve deve için temel renkler olduğu gözlemlenmiştir. Tıpkı siyah ve beyaz arasındaki zıtlıkların, birbirlerini çekerek uyumlu bir denge sağladığı gibi, çölün vazgeçilmez iki hayvanı olan at ve deve üzerinde de bu renklerin yansıması görülmektedir.

Meyvelerde beyazlık ayırt edici bir niteliktir. Özellikle üzüm çeşitleri için beyaz renk ayrı bir yere sahiptir. Mesela, الْقَشْمُ ve الْقَشْمُ olgunlaşmadan yenen beyaz hurmadır (el-Asma'î, 1914, s. 68). Üzümden elde edilen ilk hasat olan الْخَرَشِي, küçük taneli ve beyazken الْاَقْمَاعِي الْعَرَبِي, beyaz ve büyük tanelidir. الشُّوْكِي, beyaz ve az suludur (el-Asma'î, 1914, s. 75). الرَّاَزَقِي'nin dışı beyaz, içi mavimsidir. Taneleri ise uzundur. الصُّرُوعُ, beyazdır (el-Asma'î, 1914, s. 76). Üzüüm çeşitleri arasında taneleri en az ve en uzun olan bu cinstir. النَّوَّاسِي, beyaz ve yuvarlak tanelidir. Salkımları birbiri ardınca gelir. حَبْلَةُ عَمْرِ, beyaz renklidir. Uç kısımları sivri ve salkımları dikenlidir. الشَّامِي, beyazdır. Ancak olgunlaştıkça kızarır. الْبَيْضَةُ, iri taneli ve beyazdır. الْاَطْرَافُ, beyaz renkli uzun ve ince yapılıdır" (el-Asma'î, 1914, s. 76). Beyaz üzümün en kaliteli olanı ağacın üst kısımlarında hiç dokunulmamış olan salkımlardır (el-Asma'î, 1914, s. 85). Asma'î الصَّنَبَاءُ'nün beyaz üzümünden yapılan şarap olduğunu dile getirir (el-Asma'î, 1914, s. 91).

İnsanın göz, saç, sakal ve kemik yapısına ait betimlemelerde beyaz renk özel terimlerle açıklanmıştır. Örneğin; insanın saçında görülen beyazlığa *أَشْبَدُ وَ أَشْمَطُ* adı verilir. Beyaz ile toz rengi karışımı saça *الْأَمْعَرُ* denir. Bu koyu kırmızı renktir. *الْأَصْهَبُ* ise kırmızı beyaz karışımı bir renktir (el-Asma'î, 1905, s. 6). *الصَّبْحَةُ وَالْمَلْحَةُ*, iki renktir olup kırmızıya çalan beyaz ve ceylan rengi gibidir. *صَبْنُ رَجُلٍ* ifadesi ise yaşlılıktan değil de yaratılıştaki sakalın üzerinde beyazlık olduğunda kullanılır (el-Asma'î, 1905, s. 7).

النَّجْلُ göz küresinin büyüklüğü, gözün genişliği ve beyazlığının çok olmasıdır (el-Asma'î, 1905, s. 8). *الْمُلْحَةُ* gözdeki neredeyse beyaz olacak kadar açık maviliktir. *رَجُلٌ أَمْلَحٌ وَأَمْرَأَةٌ مُلْحَاءُ* denir. Bu beyaza çalan masmaavidir (el-Asma'î, 1905, s. 9). *الشَّكْلَةُ* gözdeki beyaza karışan kırmızılıktır. Gözünde *الشَّكْلَةُ* bulunan kadın için *إِشْكَاْلَتْ عَيْنَاهُ تَشْكَاْلُ اشْكِيْلَاْلَا* denir. Gözde *الْمِرْهَةُ* veya *الْمِرْهَةُ* diye ifade edilen durum, kirpik diplerinin sürmeli değil beyaz olmasıdır (el-Asma'î, 1905, s. 9). *النَّخَاعُ* beyni besleyen omurun içinden geçen beyaz kemik içi iliktir (el-Asma'î, 1905, s. 13). *الْمُرْفَةُ* denilen kılıç üzerinde bir mühür bulunan ve uç kısmı mavi olan beyaz bir kılıçtır (el-Asma'î, 2015, s. 29). Asma'î, beyaz rengi sadece tanımlarda değil, canlılarda estetik, kusurluluk durumu gibi sıfatsal durumlarla bağlantılı olarak kullanmıştır. Bütün bu tarifler Arap toplumunun geniş bir doğa gözlemine sahip olduğunu ve bu gözlemleri de diline aktardığını göstermektedir.

Kül Rengi

Arapçada kül rengi için *الرَّمَادُ* ifadesi kullanılmaktadır. Kül renginin en belirgin kullanım alanlarından biri, fiziksel bir tanımlama olarak kullanılmasına yöneliktir. Örneğin Asma'î *الرَّيْدُ* kelimesinin bıçak üzerinde parıltı şeklinde duran kül rengi olduğunu haber vermektedir (el-Asma'î, 2015, s. 20). Bu tanım, rengin duygusal bir çağrışım olmaktan çok, parıltı gibi gözlemlenen belirli bir fiziksel görünüm ifadesiyle kullanıldığını göstermektedir.

Rengi kül rengine çalan kurt demek olan *ذُنْبٌ أَعْبَسُ* kelimesinin müennes formu *ذُنْبَةٌ عَبَسَاءُ* şeklindedir (el-Asma'î, 1989, s. 197). Bu şekilde anlamsal bilgilendirmelerin yanında dilbilgisel açıklamaların da yapılması sözcüklere çok boyutlu didaktik bir yapı kazandırmaktadır. Burada, kurt için kullanılan renk tasvirleri yalnızca görsel anlatım amacı taşımakta olup, kültürel veya mitolojik anlamlar içermemektedir. Siyah ve yeşile çalan kül rengine olan deve için ise *أَخْضَرُ* denir (el-Asma'î, 2003, s. 147). Bu açıklamalar Arapça'da yeşil (*أَخْضَرُ*) kelimesinin çok anlamlı kullanıldığına bir işarettir. Bu durum yeşil rengin bazen gri tonlar için kullanıldığını göstermektedir. Anlamlar arasındaki bu geçişler renklerin esnek anlamları olduğuna bir kanıttır.

Asma'î'nin eserlerinde kül rengi sınırlı bağlamlarda zikredilmiştir. Siyah, beyaz, kırmızı, yeşil gibi diğer ana renklerin aksine, zengin bir kültürel semantik alanı bulunmamaktadır. Bu durum, kültürel hafızanın hangi renkler etrafında şekillendiğine dair önemli bir kültürel veri sunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, hem gözlere hem ruhlara hitap eden renkleri, Asma İ'nin sözlük verileri üzerinden analiz etmiş, renklerin Arap kültüründe ve diğer kültürlerdeki psikolojik ve sembolik anlamlarını incelemiştir. Renklerin, dili koruma altına alan unsurların içerisinde kendine önemli bir yer edindiği görülmektedir. el-Asma İ'nin anlamsal tanımlamaların yanı sıra dilbilgisel tahliller de yapması, onun Arap dilinin kelime hazinesinin kaydedilmesi ve korunması adına büyük gayretler sarf eden bir alim olduğunu gösterir.

Arap dilinin önde gelen alimlerinden el-Asma İ'nin monografik çalışmalarında renk unsurlarının istatistiksel karşılığı şu şekildedir: *Kitâbü'l-Hayl*'da 1 yeşil, 1 sarı, 1 kırmızı, 5 siyah, 3 beyaz, 1 kırmızı; *Kitâbü'l-İştikâk*'ta 2 mavi, 1 yeşil, 1 siyah, 1 beyaz; *Kitâbü's-Silâh*'ta 2 mavi, 1 kırmızı, 1 siyah, 1 beyaz, 1 kül rengi; *Kitâbü'n-Nahl*'de 1 mavi, 1 yeşil, 1 sarı, 4 kırmızı, 7 siyah, 6 beyaz; *Kitâbü Halkı'l-İnsân*'da 1 mavi, 1 yeşil, 2 sarı, 9 kırmızı, 13 siyah, 8 beyaz; *Kitâbü'l-İbil*'de 1 yeşil, 2 sarı, 2 kırmızı, 3 siyah, 3 beyaz, 1 mavi, 1 kül rengi; *Kitâbü'n-Nebât*'ta 9 yeşil, 1 sarı, 1 kırmızı, 2 siyah, 6 beyaz; *Kitâbü'l-Vuhûş*'ta 3 kırmızı, 4 siyah, 5 beyaz, 1 kül rengi; *Kitâbü'l-Ezdâd*'ta 3 siyah; *Kitâbü'l-Fark*'ta 2 siyah renk zikredilmiştir.

Araştırmanın sonucu, siyah ve beyazın, diğer renklerden daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, söz konusu toplumda bu renklerin ana renkler olarak kültürel ve sembolik önem taşıdığını düşündürmektedir. Kırmızı rengin siyah ve beyazdan sonra en yoğun kullanım oranına sahip olması, bu rengin hem Arap literatüründe hem de günlük yaşamda belirgin bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Sarı ve mavi gibi renklerin kullanım alanlarının daha sınırlı olması, bu renklerin daha kısıtlı anlamlar taşıdığını göstermektedir. Kül ve kırmızı gibi renklerin nadir olarak zikredilmesi, dönemin Arap toplumunun bu renklerle dilsel açıdan yoğun bir etkileşimde olmadığını ortaya koymaktadır.

Renkler sadece görsel bir unsuru temsil etmez aynı zamanda insanların çevresiyle kurduğu derin ilişkilerin önemli de vurgulamaktadır. Dilsel açıdan baktığımızda da renklerin dilin gelişimine katkı sağladığı, anlatım gücünü artırdığını söylememiz mümkündür. Bu nedenle, çalışmamız, Asma İ'nin tanımlarının kültürel ve leksikolojik boyutları içeren filolojik bir yaklaşım olduğunu gözler önüne koymaktadır. Ayrıca bu makale ile, incelediğimiz sözlük çalışmalarının Arap diline özgün bir perspektif sunduğu çeşitli verilerle ortaya konularak sağlam temellere dayandırılmıştır.

Gelecek araştırmalar için birkaç öneri de bulunmak gerekirse;

Renk kelimelerinin Arapça metinlerdeki anlamlarının detaylı bir şekilde araştırılması önemlidir. Ayrıca, modern Arap toplumunda renk anlamlarının araştırılması ve ulaşılan sonuçların tarihsel dönemlerle karşılaştırılması faydalı olacaktır. Böylece anlam daralması, genişlemesi veya kaymalarının tespiti mümkün olabilir.

Kaynakça

- Akdoğan Anou, Z. S. (2022). Arap dili'nde renkler: Dilbilimsel bir inceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Akar, A. (2006). Renge bağlı yer adlandırmalarında Muğla örneği. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(20), 51-63.
- Akçakaya, N. (2017). Renklerin sosyolojisi: Renklerin toplumsal mahiyeti üzerine bir inceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arslan, K. (2025). Arap edebiyatı harikaları mu'allakalarda renk lafızları ve anlam alanları. Mavi Atlas, 13(1), 29-39.
- Cüceloğlu, D. (1992). İnsan ve davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelik, B. (2010). Kur'ân-ı Kerim'deki renkler ve renk ifade eden kelimelerin tahlili (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- el-Asma'î, E. S. (1911). Fuhûletü's-şu'arâ' (Thk. Ch. Torrey). Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG), 65, 487-516.
- el-Asma'î, E. S. (1895). Kitâbü'l-hayl (Thk. A. Haffner). Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften (SBAW), 132, 1-92.
- el-Asma'î, E. S. (1905). Kitâbü halkı'l-İnsân (Thk. A. Haffner). el-Kenzü'l-lugavî [Texte zur arabischen Lexikographie] içinde (s. 158-232). Leipzig: A. Haffner.
- el-Asma'î, E. S. (1908). Kitâbü'd-dârât (Thk. A. Haffner). el-Bülga içinde (s. 3-16). Beyrut.
- el-Asma'î, E. S. (1908). Kitâbü'n-nebât (Thk. A. Haffner). el-Bülga içinde (s. 18-62). Beyrut.
- el-Asma'î, E. S. (1912). Kitâbü'l-ezdâd (Thk. A. Haffner). Drei arabische Quellenwerke über die Addâd içinde (s. 5-70). Beyrut.
- el-Asma'î, E. S. (1914). Kitâbü'n-nahl ve'l-kerm (Thk. A. Haffner). Beyrut.
- el-Asma'î, E. S. (1953). el-İştikâk (Thk. Süleyman Zâhir). Revue de l'Académie Arabe de Damas (RAAD), 28, 355-364.
- el-Asma'î, E. S. (1876). Kitâbü'l-fark (Thk. D. H. Müller). Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften (SBAW), 83, 235-288.
- el-Asma'î, E. S. (1989). Kitâbü'l-vuhuş (Thk. Celil Atıyye). Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- el-Asma'î, E. S. (2003). Kitâbü'l-ibil (Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin). Beyrut: Dârü'l-Beşâir.
- el-Asma'î, E. S. (2015). Kitâbü's-silâh (Thk. Muhammed Cebbâr el-Muaybid). Beyrut: Cemal Yayınları.
- Çelik, R. (2022). Muallaka şiirlerinde beyaz renk. Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları (ss. 21-30). Sonçağ Yayınları.
- Ferruh, Ö. (1987). Târîhü'l-Edebi'l-'Arabî. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin.
- Gelişim Hachette alfabetik genel kültür ansiklopedisi (Cilt 2). (1993). İstanbul: Sabah Yayınları.
- Gündüzöz, S. (2003). Kur'an'da renklerin büyümlü gücü - Semiotik bir inceleme -. EKEV Akademi Dergisi, 7(16), 71-84.
- Gündüzöz, S. (2007). Renk. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 34, s. 571-572). İstanbul: TDV Yayınları.
- Halife, A. (1987). el-Elvân fî mu'cemi'l-'Arabiyye. Mecelletu Mecme'i'l-Luğati'l-'Arabiyye el-Ürdünî, 33, 9-12.

- İbn Hallikân, E. A. (1968). Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'î'z-zamân (Thk. İhsan Abbas). Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Kuteybe, E. M. (1934). el-Maârif (Thk. Muhammed İsmail Abdullah es-Sâvî). Kahire: Matbaatü'l-İslâmiyye.
- İbn Manzûr, E. F. (1980). Lisânü'l-'Arab (Thk. Ahmed Fâris). Beyrut: Dâru Sâdır.
- Lewın, B. (2005). el-Asma'î (Çev. Süleyman Tülücü ve Mustafa Köse). Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 5(18), 121-128.
- Martel, C. D. (1995). Ben enerjyim. İstanbul: Arion Yayınevi.
- Mestan, H. (2013). Müzik ve renk ilişkisi. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 20, 299-304.
- Okcu, A. (2007). Kur'an'da renkler. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28, 128-145.
- Sezer, S. (1999). Renklerin ve simgelerin gücü. İstanbul: Evrensel Kültür Yayınları.
- Sharma, R. (2007). Renklerle terapi. İstanbul: Nokta Yayınları.
- Sîrâfî, E. S. (1936). Ahbâru'n-nahviyyîn el-Basriyyîn (Thk. Ferişteliş Kurunku). Beyrut: Katolik Matbaası.
- Sunar, C. (2003). Tasavvuf felsefesi veya gerçek felsefe. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Tavaragi, M. S. ve Chauhan, S. (2016). Colors and its significance. The International Journal of Indian Psychology, 3(2), 115-124.
- Topaloğlu, A. (2007). Renk. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 34, s. 572-575). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tural, S. ve Kılıç, E. (1996). Nevruz ve renkler. Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tülücü, S. (1991). Asma'î. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 499-500). İstanbul: TDV Yayınları.
- Üstün, M. (2022). Arap şiirinde temel renklerin anlamsal boyutları ve değişim süreci. Darulfunun İlahiyat, 33(1), 177-208.
- Yahya, H. (1999). Allah'ın renk sanatı. İstanbul: Vural Yayıncılık.
- Yıldırım, A. (2006). Renk simgeçiliği ve Şeyh Gâlib'in üç rengi. Millî Folklor Dergisi, 72, 135-150.
- Yıldız, M. (2022). Arapçanın renkleri mazî ve muzarî fiil örneğinde renklerin sarf/morfoloji ilminde kullanım örnekleri / Bir metod denemesi. Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16, 102-121.